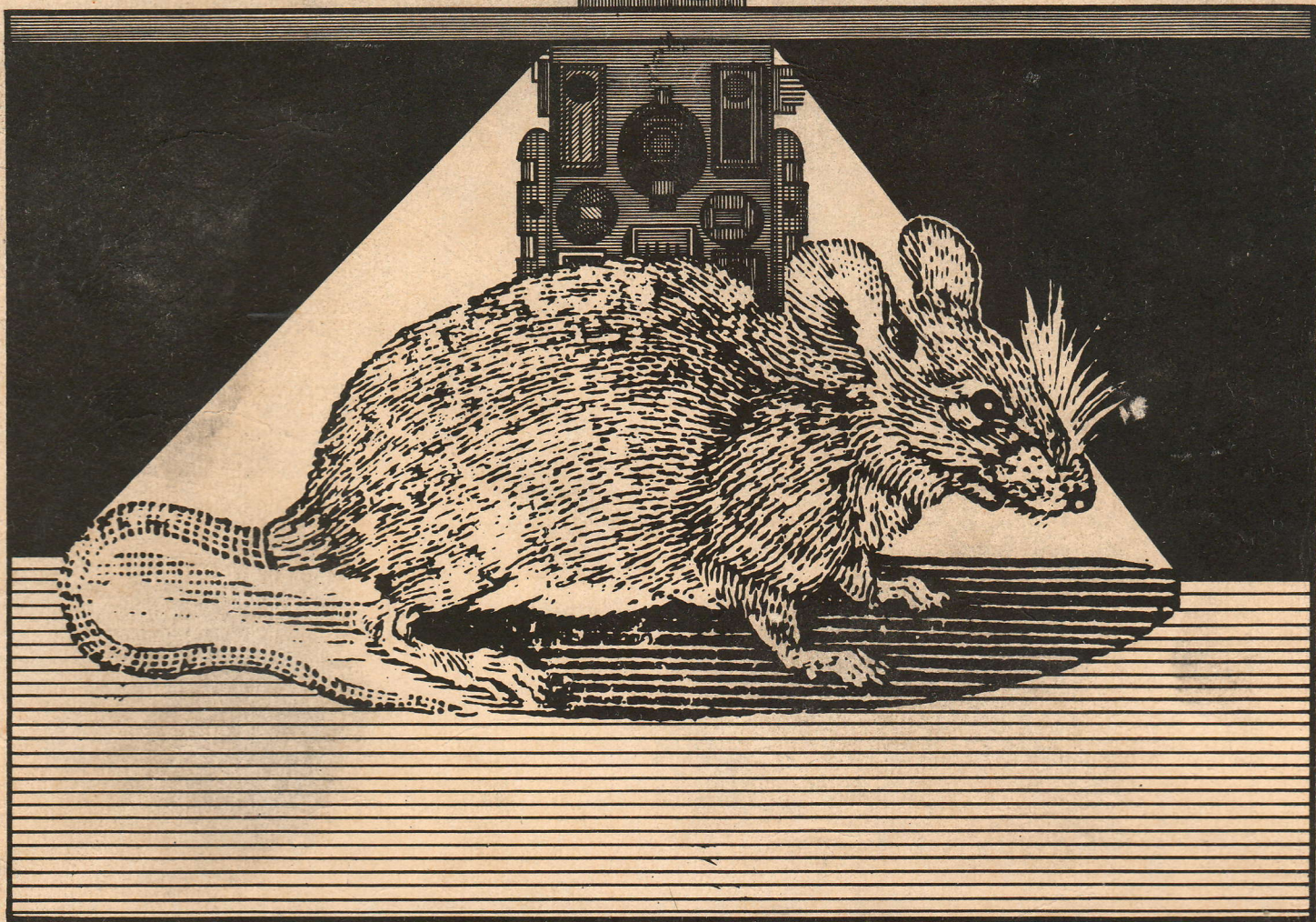
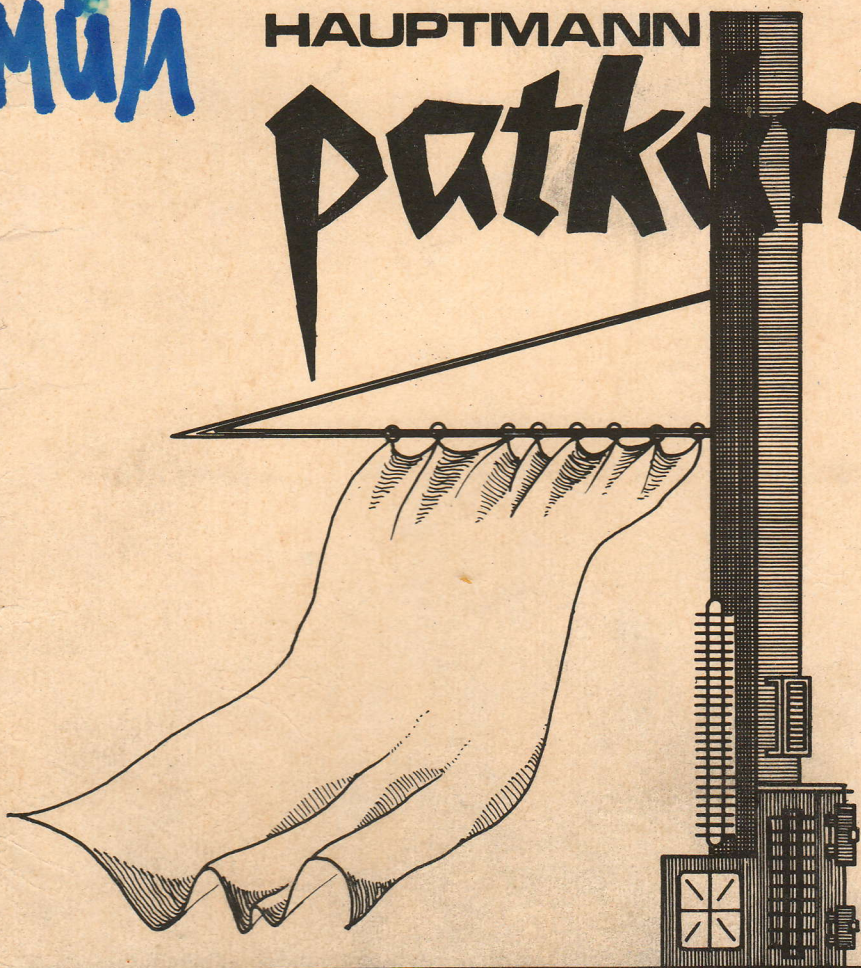

ma

HAUPTMANN

patkányok

Pécsi Nemzeti Színház 1981

Magyarországi bemutató

GERHART HAUPTMANN:

A PATKÁNYOK

– Berliini tragikomédia –

Díszlettervező: Kovács Attila m. v. Jelmeztervező: Szakács Györgyi m. v.

A rendező munkatársa: Lizitzky Gizella Maszk: Léka László

Fordította: Csorba Győző

Szereplők:

Harro Hassenreuter, volt színigazgató	— — — — —	Vallai Péter
A felesége	— — — — —	Hőgye Zsuzsanna
Walburga, a lányuk	— — — — —	Leviczky Klára
Spitta, tiszteletés	— — — — —	Cserényi Béla
Erich Spitta, teológusjelölt, a fia	— — — — —	Bregyán Péter
Alice Rütterbusch, színésznő	— — — — —	Krasznói Klára
Nathanael Jettel, udvari színművész	— — — — —	Mester István
Käferstein	— — — — —	Tomanek Gábor
Doktor Kegel Hassenreuter tanítványai	— — — — —	N. Szabó Sándor
John, pallér	— — — — —	Csikos Gábor
Johnné	— — — — —	Ronyecz Mária m. v.
Bruno Mechelke, Johnné öccse	— — — — —	Vizi György
Paulina Piperkarcka, cselédlány	— — — — —	Muszte Anna
Sidonia Knobbe	— — — — —	Labancz Borbála
Zelma, a lánya	— — — — —	Mester Edit
Quaquaro, házmester	— — — — —	Fekete András
Kielbackené	— — — — —	Bódis Irén
Schierke, rendőr	— — — — —	Szivler József

Rendezte:

Sándor Pál m. v.

Bemutató: 1981. április 12.

THEODOR FONTANE:

(az író 1870—1890 között a Vossische Zeitung színikritikusa volt. 1889. október 22-én ezt írta Hauptmann első drámájának, a Napfelkelte előttnek premierje után Stephany főszerkesztőnek)

Mélyen tisztelt uram és barátom!

Tegnap este, miután kritikám második felét le-
szállítottam, még megszereztem magamnak azt az
élvezetet, hogy egy újságosbódében megvettem
valamennyi esti lapot, és otthon aztán belemélyed-
tem a kollégák véleményeibe. Nagyon élvezetes
volt számomra. De — és ez az oka annak, hogy
írok — mindezek a kritikák, amelyek a Frenzelé ki-
vételével egyáltalán nem kritikák, olyan biztosan
zsákutcában vannak, mint hogy én itt ülök és egy
szélesnyitású tollat tartok a kezemben. Ezek mind
pocskondizások és viccelődések, mint viccek rész-
ben nagyon jók, de a lényegre tekintve felületesek
és rosszindulatúak, s vagy minden művészi érzék
nélkül íródtak, vagy minden jobb belátás vissza-
fojtásával. Nevetséges dolog ezt a fiatal fickót
(Gerhart Hauptmann) azzal az elcsépezt frázissal
akarni kifizetni, hogy van benne egy kis tehetség
is. Ez semmi. „Egy kis tehetség” mindenkiben van.
Ezt el lehet mondani minden harmadik emberről.
Hauptmann-nak nagyon nagy, ritka tehetsége van.
Mindenekelőtt azonban, és ezt újra meg újra ki
kell emelnem — és ki is emeltem, mert azokhoz a
dolgokhoz, amikről itt szó van, igazán többet ér-
tek, mint a többiek —, mindenekelőtt bámulat-
os mértékű művészet, ítélőképesség és belátás
van darabjában, minden téren, ami egy dráma
technikájához és felépítéséhez tartozik. Lehetsé-
ges, hogy ő volt a vak tyúk, aki véletlenül szemet
talált és felcsipegette. Ez lehetséges, de nem való-

színű. Győzze le, amennyire lehet, személyes ellen-szenvét az irányzattal szemben (az érzelmeket teljesen méltányolom), de engedje meg, hogy . . . ki-mondjam legszilárdabb meggyőződésemet, hogy egy olyan ember mögött, aki ilyesmit tud írni, több van, mint a többi hólyag mögött, akik mind csak a „tantiem” felé sandítanak.

A patkányok bemutatója 1911. január 13-án volt a berlini Lessing Theater-ben. Otto Brahm a naturalista színház atyamestere rendezte az elő-udást. Nem volt sikere. 1916-ban a berlini Volks-bühnében Felix Holländer újrendezi, John pallér szerepében Eduard von Wintersteinnel. Már tart az első nagy háború, a közönségnek több érzéke van a darab-föltárta emberi szenvedésekhez. Az új előadás megértésre talál. Mégis, Hauptmann-nak ez a legkevesebbet játszott drámája.

1956-ban az NDK—berlini Volksbühne felújít-ja, rendező: Walther Suessenguth, Johné: Käthe Dorsch. Innentől a német nyelvterület színházai sorozatosan kísérleteznek a „berlini tragikomédiá-val”.

- 1957: Halle. Rendező: Christian Blewhoeffer
Ruhrfestspiel. Rendező: Willi Schmidt
1962: Bécs, Burgtheater
1963: Drezda, Stadttheater. Rendező: Gotthard Müller
1964: berni Stadttheater
1965: Zürich, Schauspielhaus. Johné: Therese Giehse.
1967: Bochum. Rendező: Hans Joachim Heyse
Hannover, Landestheater. Rendező: Franz Reichert
1974: Dessau, Landestheater
1975: Stadttheater St. Gallen
1977: Nyugat-Berlin, Freie Volksbühne. Rende-ző: Zittau
1978: Gera

A megnövekedett érdeklődésre jellemző, hogy 1973-ban Károly Pál magyar zeneszerző belekezdett a mű operaváltozatának komponálásába. A patkányok az 1980/81-es évadban a bécsi Burgtheater műsorán is szerepel.

Alfred Kerr: A patkányok

... emögött és a mélyben sötét erő feszül, réteget-mozgató; nyüzsgő árnyak, hierarchiák, egy város csatornái és kábelelei, a föld keresztmetszete. Olykor az emelkedő-süllyedő szállítókast is látni.

... Borzalmas. Hörgésig fojtogató. Mindent elpusztító érzés, az örületig és a véres büntettig még sem áll; a léttel együtt szűnik meg csupán.

Örjögő harc; egy asszony vívja, aki anya volt, azután elvesztette gyermekét, és most másikat akar. Egyszerű, monumentális, fantasztikus érzés. De a darab terjedelmes, értékei vitathatóak, és ha vannak is erős részei, ezek hamar lefulladnak.

De senki más nincsen, aki ilyen nagyszerűen ábrázolta volna színpadon egy egész embercsoport lelkületét. Sem nálunk, sem az oroszoknál, akik Hauptmanntól olyan sokat tanultak, sem pedig másutt.

(Megjelent 1911. január 15-én.)

Franz Mehring: Tragikomédia

... Az egyik polgári kritikus véleménye szerint Hauptmann ezzel a „szánalmas színjátékkal” azt is kompromittálta, ami múltjában tiszteletre, sőt, csodálatra méltó volt. ... Annyi mindenesetre biztos, hogy ha A patkányok a „naturalizmus” újramezdése akar lenni, akkor ez az új próbálkozás nem sze-

rencsésen ütött ki. Ezért részint az immár felbőszült kritikusok hibáztathatók, akik két évtizede a „naturalizmusnak” óriási felhajtást csináltak, s nekünk, úgy látszik, már nem adatik meg, hogy megértsük, részint azonban Hauptmann a hibás, mert hosszú évek rablógazdálkodásával teljesen fölémésztette folyvást hanyatló tehetségét.

Legújabb darabja kritikai elemzésének semmi értelme sincs. Két, lazán összefércelt cselekményszál: egy színházi kulisszatréfa, amely a sokkal igénytelenebb A szabin nők elrablásában sokkal jobban sikerült és néhány szentimentális borzadály, agyonütéssel és gyilkossággal megtűzdelten. Ha fel akarnók sorolni a drámai cselekmény valamennyi lélektani hiteltelenségét és lehetetlenségét, sosem érnénk a végére, annál kevésbé, merthogy azt is ki kellene találni: mit akart a címmel mondani a szerző. Talán ő maga sem tudja.

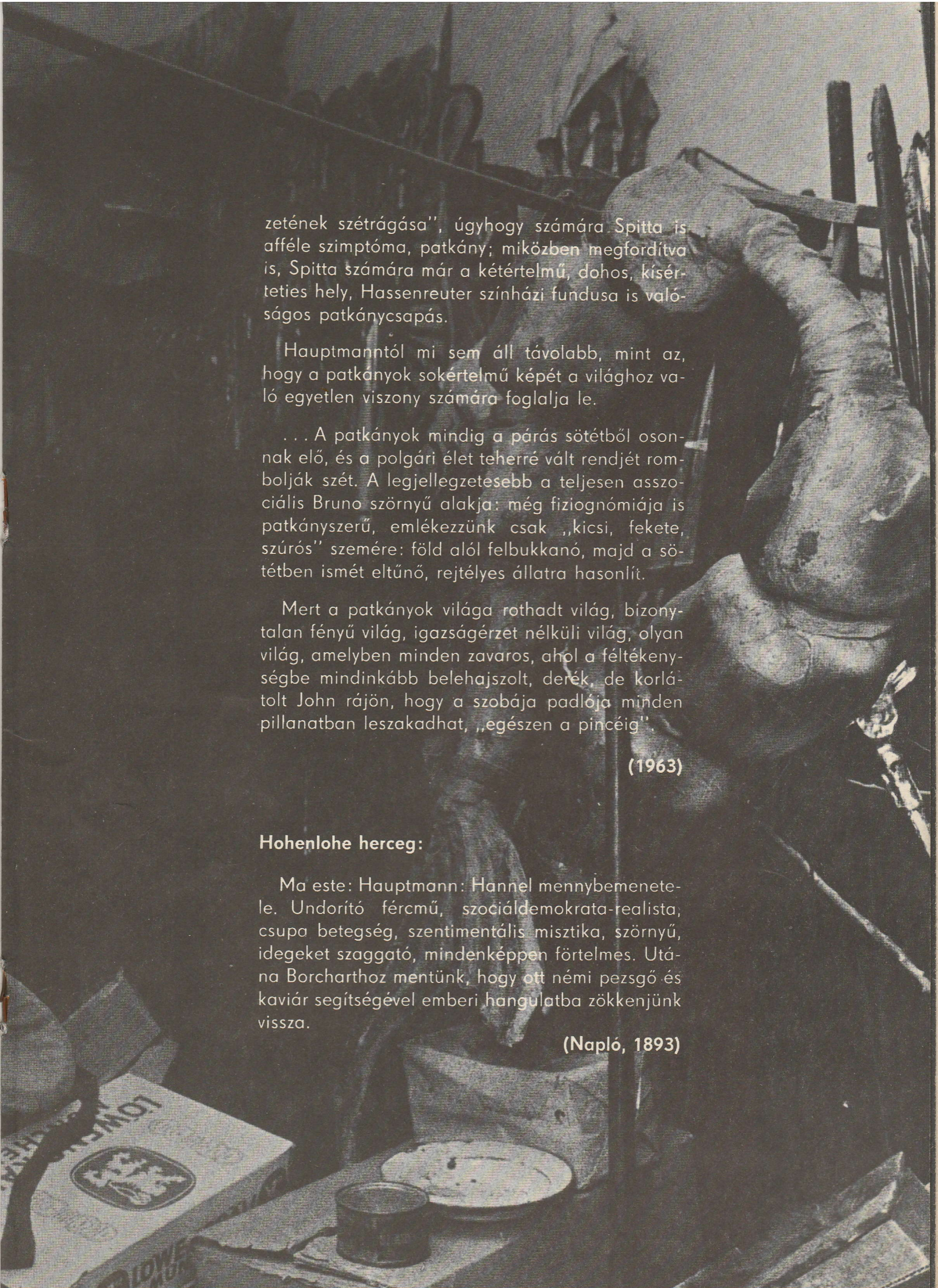
(1911. február.)

Benno von Wiese:

A Patkány-szimbólum sokértelműsége

Az állatok léte a földalatti rombolást is jelképezi; jelenlétük túlmutat önmagán. Hassenreuter Shakespeare Learjéből vett idézettel beszél róluk. Egyik tanítványa őket teszi felelőssé bizonyos tárgyak megmagyarázhatatlan eltűnéséért; valahányszor a megsemmisülés, a pusztulás vagy akár csak ezek pusztá látszata megjelenik, máris „patkányvész” kellős közepén vagyunk.

Ez persze, a beszélő látószögétől függően, sokféleképpen jelenhet meg. Az igazgató számára ez nem más, mint a nemrégiben egyesült Német Birodalom aláaknázása vagy „az idealizmus gyökér-

zetének szétrágása", úgyhogy számára Spitta is afféle szimptóma, patkány; miközben megfordítva is, Spitta számára már a kétértelmű, dohos, kísérteties hely, Hassenreuter színházi fundusa is valószínű patkánycsapás.

Hauptmantól mi sem áll távolabb, mint az, hogy a patkányok sokértelmű képét a világhoz való egyetlen viszony számára foglalja le.

... A patkányok mindig a párás sötétből osznak elő, és a polgári élet teherre vált rendjét rombolják szét. A legjellegzetesebb a teljesen asszociális Bruno szörnyű alakja: még fiziognómiája is patkányszerű, emlékezzünk csak „kicsi, fekete, szúrós” szemére: föld alól felbukkanó, majd a sötétben ismét eltűnő, rejtélyes állatra hasonlít.

Mert a patkányok világa rothadt világ, bizonytalan fényű világ, igazságérzet nélküli világ, olyan világ, amelyben minden zavaros, ahol a féltékenységre mindinkább behajszolt, derék, de korlátozott John rájön, hogy a szobája padlója minden pillanatban leszakadhat, „egészen a pincéig”.

(1963)

Hohenlohe herceg:

Ma este: Hauptmann: Hannel mennybemenetele. Undorító fércmű, szociáldemokrata-realista, csupa betegség, szentimentális misztika, szörnyű, idegeket szaggató, mindenképpen förtelmes. Utána Borcharthoz mentünk, hogy ott némi pezsgő és kaviár segítségével emberi hangulatba zökkenjünk vissza.

(Napló, 1893)

Hebbel:

Tragikomédia keletkezik akkor, ha a tragikus végzet tragikátlan formában jelenik meg, ahol az egyik oldalon áll a küzdő és elbukó ember, a másik oldalon azonban, a megfelelő erkölcsi hatalom helyett rothadó viszonyok mocsara bűzlög, ami áldozatok ezreit fojtja meg, anélkül, hogy bármelyikük is ezt a sorsot érdemelné. Elszörnyednének az iszonyattól, de rekeszizmaink rázkódni kezdenek; harsány kacajjal szeretnének a leverő benyomástól megszabadulni, de a nevetés lefagy az arcunkról. Attól tartok, hogy korunk számos folyamatát, éppen a legfontosabbakat, immár csak ebben a formában lehet a színpadon ábrázolni. A legnagyobb költők is megszűntek tragikusnak lenni, mióta a pártok meggyőződése nem az ellenpártok meggyőződésével, hanem saját érdekeikkel ütközik össze. De ha személyiségüket nézzük: bármilyen szánalmasak és jelentéktelenek is ezeknek az érdekeknek a képviselői, a komédiáig mégsem süllyedtek: mert félelmetes hatásokat képesek előidézni. Annak a költőnek, aki nem éri be azzal, hogy a mezőn viruló rózsákat és liliomokat fesse le, nem marad más, mint a tragikomédia formáját megragadni. És azt sem szabad elfelejtenünk, hogy a tragikomédia nem tiszta forma."

(1860)

Maximilian Harden: Berlini tragikomédia

Január 13-án este bemutatták A patkányokat a Lessing Színházban. A nézőtéren a berlini finánc-tőke és nagykereskedelem öltönyben és nagyestélyiben; elegáns külsejű anyák hozták fiatal leányaikat magukkal. Egy jó jegy ára 13 márka 50 pfennig. A színpadon a Johnné meg a Knobbe, egy strici, egy angyalcsináló, egy gyermeke elvesz-

tesé miatt meghibbant cselédany meg a piszok-
ban elpusztult csecsemő. A kulisszák mögött a köl-
tő, akinek keskeny halantékáról a tarkójáig
csúszott baberkoszorúja, és hóhérukként teke-
redik a nyakára; sokaknak ez az egyetlen kárpót-
lása az irodalmi élet mostani sivárságáért, s ha
csakugyan megszorulna Hauptmann nyakán a
hurok, ez minden tisztességes embert óva intene
attól, hogy ilyen alantasságokig süllyedjen...
Senkinek sem tetszik az a darab, amit egy sziléziai
takács fővárosunkban soha otthonossá nem váló
és attól immár teljesen elszakadt unokája írt a
berlini felső ezrek számára... Olcsó filisztertréfák
segítenek a sivár terjengősségen, és a már-már
megbénult nézőket az undor korbácsolja föl az
unalom posványából. Plaudite! Tragikomédia?
Berlin-szagot érzek!

(1911)

Arnold Hauser:

A közönség viszonylag szélesebb rétegeinek
meghódítása nélkül a naturalista dráma sohasem
válhatott volna színháztörténeti realitássá; egy-egy
lírai verseskötet megjelenhet néhány száz, egy re-
gény egy-kétezer példányban, a színdarab előadá-
sát azonban tízezereknek kell látniuk, hogy kifize-
tődjék. Az új naturalista dráma ebből a szempont-
ból már régen életképesnek bizonyult, mikor a
kritikusok még mindig a lehetőségén törték a fejü-
ket. Semmiképp sem tudtak megszabadulni a
dráma klasszicista fogalmából, és még a legértel-
mesebbek és leghozzaértőbbek is a naturalista
színházat önmagában való ellentmondásnak te-
kintették... A naturalista drámával szemben
tanúsított ellenállás indokai többfélék voltak; nem
mindig a reakciós politikai célzat játszotta benne

a főszerepet; vagy ez gyakran csak kerülő úton jutott kifejezésre – sokkal jelentősebb volt a „monumentális színház” gondolatával való kacérkodás, ezt játszották ki . . . a tényleges lelki szükségleteknek megfelelő intim színházzal szemben, továbbá az a törekvés, hogy „tömegszínházat” teremtsenek a tömegek számára, amelyek jelen voltak ugyan, de nem alkottak színházi közönséget. Jellemző az egész fogalomzavarra, hogy a jövő népszínházának adekvát stílusa gyanánt nem a demokratikus világnézettel azonosult naturalizmust, hanem az egykori arisztokrácia és burzsoázia klasszicizmusát jelölték meg.

**(A művészet és az irodalom társadalomtörténete,
1953.)**

Gerhart Hauptmann: Ifjúságom kalandja

Akkori létünk és életünk alapvonása az volt, hogy hittünk. Hittünk az emberiség feltartóztathatatlan haladásában. Hittünk a természettudomány győzelmében, és abban, hogy a természet utolsó titka is feltárul. Az igazság győzelme, hittük, meg fogja semmisíteni a vallási elvakultság agyrémeit és csalárd képeit. Nincs messze az idő, vallottuk, amikor az emberiség önfelkoncolása, a háború a történelem lezárt fejezetébe fog tartozni. Hittünk a testvériesség győzelmében, hiszen mi a magunk körében már úgyszólván megvalósítottuk. Szívünk egész hevületével hittünk, szerettünk és reméltünk. Egy napon majd arra ébred az emberiség, hogy az utolsó büntett az utolsó bűnözővel együtt kihalt, mint a sok járvány a higiénia és az orvostudomány más megelőző eljárásai következtében.

(1937.)

Jelenet a Nyugat-berlini Freje Volksbühne előadásából

Hauptmann drámája a gerai színházban

A Patkányok a bécsi Burg-ban

